

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi
2000 / II . Sayı: 586 . Ekim 2000

Sahibi ve Sorumlu Yöneticisi
Türk Dil Kurumu adına
Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

Yazı Kurulu

A. Turan Ofıazođlu (Bařkan)
Prof. Dr. Nevzat Güzaydın (Üye)
Prof. Dr. İsmail Parlatur (Üye)
Prof. Dr. Saim Sakaođlu (Üye)
Prof. Dr. Hamza Zülfikar (Üye)

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 217
06680-Kavaklıdere/Ankara
Telefonlar
Yazı İşleri ve Abone Santral
428 61 00 (5 hat)
Belgegeçer (Faks)
428 52 88

Internet Adresi

<http://www.tdk.gov.tr>

Elmek (e-mail) Adresi

tdili@tdk.gov.tr

Tasarım - Dizgi - Düzelti

•Ayda Ertüm Konukođlu
•Elif Sevindik Karakuř

BÂKÎ'NİN ŞİİR DİLİNDE TÜRKÇE UNSURLAR

Yard. Doç. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

Kaynaklar, XVI. yüzyılın büyük şairlerinden biri olduğu konusunda ağız birliği etmişçesine Bâkî'den övgüyle söz ederler. Diğer Divan şairleri gibi İslâm edebiyatının ortak konularına yönelip bunları belirli ilkeler içerisinde aktardığını, Divan Edebiyatı geleneğinden az çok ayrılan yanının ise, dili olduğunu bildirirler. Nazım diline temiz, pürüzsüz İstanbul Türkçesini getirmesi, şiirlerinin en önemli özelliklerinden biri sayılmakta; Divan Edebiyatının sınırlı geleneği içinde, değişmeyen kuralları çerçevesinde, onu başkalarından ayıran, kendi yapan bir şiir dili ortaya koyduğu benimsenmektedir.

Aksan'ın bildirdiğine göre, bir araştırma sonucunda Bâkî'nin şiirlerinde kullandığı yabancı sözcüklerin oranı % 65 olarak belirlenmiştir.¹ Bu oran, hiç de yabana atılacak bir ölçü değildir. Üstelik İran edebiyatının etkisi altında kalarak yazdığı şiirlerde birçok Türkçe deyim, atasözünü bile Farsça söylemekten kaçınmaz. Baştan sona yabancı sözcüklerle donanmış, içinde bir tek Türkçe sözcüğün bulunmadığı ahenkli dizeler yazar. Teknik olarak kusursuz, başarılı şiire ulaşsa bile, Bâkî'nin dili yalındır demek pek kolay olmasa gerek. Bu durumda nasıl oluyor da şairin dilinin yalınlığından söz edilebilmektedir? Bâkî'yi diğer şairlerden ayırmaya yol açan dil özellikleri nelerdir? Yaşadığı dönemde belirli sınırlar içinde yeni sayılmasını sağlayan unsurlar neler olmuştur? Çalışmamızda işte bu sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Şiirlerindeki biçim mükemmeliği, şiir tekniğinin güçlü oluşu, bir ölçüde kullandığı dili çok iyi bilmesinin sonucudur. Bâkî'nin yabancı sözcüklerle yüklü, başarılı şiirleri onun Arapçayı, Farsçayı ve Divan şiirinin inceliklerini çok iyi bildiğini göstermekten başka bir şey ifade etmiyor bize. Şair, asıl gücünü yolda, izde konuşulan Türkçeyle verdiği şiirlerde ortaya koymaktadır. Asıl yalın dilli Bâkî, Türkçe deyimlerle, halk söyleyişleriyle, atasözleriyle örülü şiirlerinde kendini göstermektedir. Onun şiir gerçeği Türkçe sözlerle, onlarla kurulu kavramlarla, şairi halk diline bağlayan unsurlarla dile gelmektedir. Öyle sanıyoruz ki, %65'lik yabancı sözcük oranına rağmen yine de Bâkî'nin şiir dili yalındır deniyorsa, bunun bir tek nedeni olabilir. O da, halkın kullandığı deyimleri, atasözlerini, söyleyişleri, yani günlük konuşma dilini, İstanbul Türkçesini başarıyla şiirine aktarışdır. Dolayısıyla şairin dildeki başarısını bu etkenlere borçlu olduğunu söyleyebiliriz:

**Türk Dili*, S.: 586, Ekim 2000, s. 379-388.

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Genel Çılgileriyle Dilbilim III*, s. 59.

1. Halk söyleyişleri: Bâkî'nin şiirlerindeki Türkçe, Oğuz boylarının konuştuğu dilden kalan ve Anadolu halkının ağzında yoğrularak yeni bir nitelik, yeni bir biçim kazanan Türkçedir. İstanbul'a gelen Anadolu luların ağzında yumuşayarak kent dili niteliği kazanan bir dildir. Şairin o dönemde kullandığı birçok sözcüğü aydınlar kullanmaz. Örneğin; *öykün-*, *segirt-*, *üş-*, *giyür-*, *ayakdaş*, *yoldaş*, *bulay ki*, *beli*, *uyhu* vb. sözler, İstanbul ağzında değil; Anadolu ağzlarında yaşamaktadır.

Vâ'iz çıkarsa kürsiye her cum'a gam degül
Ammâ bulay ki lutf'ide bayrama çıkmaya 394-474/3

Diller revâne oldılar ol meh-likâyile
Etfâl-i şeh'r sanki segirdürler ay ile 387-465/1

Aşkınun sevdasına düşdüm yitirdüm kendümi
Kande buldum bilmezün ol şûh-ı bî-pervâyı ben 335-381/2

Hayâl-i şem'-i ruhsârün ko yansın hâne-i dilde
Perin ol şem'a yakup şevk ile pervâneler dönsün 341-391/3

Sâkiyâ nîl-ı giran eksûk gerekmez aradan
Yahşî ağır lanmak ister hâsılı mihmân-ı id 124-39/5

Bâkiyi gam öldürür aşkun yolında korkarın
Şimdi mi çekdi belâyı râh-rev yoldaşdan 332-376/5

Ne meclis içre nûş-ı câm idersem yâd-ı la'lünle
O bezm ehlinde kalmaz cûr'adan gayrı ayakdaşum 299-322/3

Çeşmümden akan hûn ile sâgar tola yazdı
Meclisde geçen gece yine kan ola yazdı 428-529/1

Gönül şevk-i rûhunla yana geldi
Cemâlün şem'ine pervâne geldi 410-498/1

Yine bir şûh-ı cefâ-pîşe güzel cânânun
Uğrun uğrun bakış gönlümü tâlân itdi 445-16/2

Söylemez küşmiş bana cânâne söylen söylesin
N'eyledüm ol yâr-ı âlf-şâne söylen söylesin 343-395/1

Geydügün eski püski şol kapaman
Kotan mı bilmezün yâ hod bogası 444-12 / 1

Beyitlerdeki altı çizili sözcükler İstanbul Türkçesinde olmayan; ama halkın tercih ettiği söylemlerdir. Türkçenin eski dönemlerinin izlerini taşımaktadırlar. Örneğin; şehirlier *ko yansın* yerine *birak yansın*'i, *söylen* yerine *söyleyin*'i, *giyürdi* yerine *giydirdi*'yi, *bilmezün* yerine *bilmem*'i, *korkarın* yerine *korkarım*'i tercih eder. *Yahşî*, *kotan*, *kapaman* bazı yörelerde, özellikle köy ağzlarında yaşayan sözcüklerdir. *Dolayazdı*, *olayazdı* yaklaşma eylemleri bugün kullanılmayan, şairin yaşadığı dönemde de saray çevresinden uzak halk söyleyişleridir. *Uğrun uğrun bakış* kalıbını, ait olduğu dizeyi sevdiren, beğendiren, güzelleştiren unsur olarak görmekteyiz. Çünkü bizim olan bir deyişle, bize içimizden biri anlatılmaktadır. Bunlar, Bâkî'nin okuduğu medreseden öğrendiklerinin sonucu olmasa gerek; yaşadığı çevrenin, evin, sokağın ürünü olmalıydı. Bunlar; halkın, okumamışların dilinin, arı Türkçenin şiire yansımış örnekleridir.

2. İstanbul ağzı: Arapça ve Farsçayı şiir yazacak düzeyde bilen bir şairin deyimlerden, atasözlerinden yararlanması, saray dilinin karmaşıklığına rağmen bunları şiire sokmaya çalışması, üstelik bunları kendinden önce yaşamış Divan şairlerinin dilindekilere göre daha yoğrulmuş, yumuşamış, gelişmiş biçimleriyle kullanışı, İstanbul Türkçesinin şiire egemen olduğunu göstermektedir.

<i>Yine gömğök dere batmış çıkageldi çemene</i> <i>Nevbahâr irdi diyü virdi haberler sünbül</i> 63-24/8	<i>Ağlayup inlemeden derd ile dolâb gibi</i> <i>Oldı çihremde yaşum yolları mîzâb gibi</i> 415-507/1
<i>Hoş geldi bana mey-gedenün âb u hevâsı</i> <i>Billâh güzel yirde yapılmış yıkılası</i> 416-508/1	<i>İzûn tozına yüzlerin sürmege</i> <i>Dökildi saçıldı gül ü yâsemin</i> 328-368/4

Bu dizelerde Türkçenin söz dizimi kurallarına, uyumuna, yapısına bağlı kalan şair, yabancı dil kurallarına uymadan, âdetâ günümüz Türkçesiyle yazmıştır. *Nevbahâr*, *çemen*, *sünbül*, *âb*, *meygede*, *gül*, *yasemin*, *dert*, *çehre*, *mîzâb* gibi Farsça sözcüklerle Arapça *haber*, *dolap*, *hava*, *billâh*, *heva* sözcükleri bile Türkçe sözcüklerin içinde yabancıları sezilmeyecek biçimde Türkçeleştirilmiş, Türkçenin ek sistemine uygun olarak çekimlenmişlerdir. Yabancı kökenli sözcüklerin Türkçenin uyumu, söyleyiş akışı içinde erimesi, başkalaşması Türkçenin yapısında, söyleyiş uyumunda bir aksamaya, bozulmaya meydan vermemektedir. Bütün bunlar, şairi İstanbul Türkçesine bağlayan unsurlardır.

3. Atasözleri: Bâkî'nin şiirlerinde karşımıza çıkan Türkçe unsurlardan biri de atasözleridir. Atasözleri, yaratıcısı halk olan, toplumun çeşitli niteliklerini yansıtan özlü sözler olduklarından şair, bunların da gücünden yararlanmasını bilmiş; bazen aynı, bazen değişmiş biçimiyle şiirine malzeme yapmıştır. Belirlediğimiz atasözleri ve özdeyişler, deyimlerle, Türkçe sözcüklerle birleşince dizelere yüklülük, dolgunluk vermekte; söyleyişi daha anlamlı, daha çekici kılmaktadır.

<i>Kapunda çok revân oldı dahı çok seyl olur yaşum</i> <i>Meseldür akduğı yirde dimişler yine akar su</i> (su aktığı yere yine akar) 348-402 / 3	<i>Ah itme na'i esbi nişânın görüp dilâ</i> <i>Şâyed kimesne işide yirün kulağı var</i> (yerin kulağı var) 132-53/3
<i>Gören dil ân-ı hüsniñ va'de-i cânâne katlanmaz</i> <i>Belî âşıkda sabr olmaz gönül ol âne katlanmaz</i> (âşık sabırsız olur) 220-196/1	<i>Ol sanemde Bâkîyâ bir bûse da'vâ kıl yüzü</i> <i>Söylemezse öp heman ağzın sükût ikrârdur</i> (sükût ikrârdan gelir) 136-58 / 7
<i>Gelüp kâfir saçun ruhsârın üzre</i> <i>Yüzün nûrın görüp imâne geldi</i> (yüzün nurunu görüp imana geldi) 410-498/3	<i>Bu şikâyet nedür insâf idelüm ey Bâkî</i> <i>Sen safâsın süresin il mi çeker gamını</i> (sen safasını sür el gamını çeksin) 415-506/6

İtleründen gaynyı görmez rakibün gözleri
Böyle hod-bîn eyleyen hep sensin anı ey perf
421-515 / 2 (rakibin gözleri itlerinden başkasını görmez)

Bu beyitlerde yer alan atasözleri halkın kullandığı biçimiyledir. Şair tarafından değiştirilmediği gibi Türkçe sözcüklerle el ele vererek dizelere söyleyiş kolaylığı, çekicilik, açıklık gibi özellikler katmaktadırlar. Aşağıdakilerde ise, şairin düşünce dünyasında kılık değiştiren atasözleri vardır.

Şîr-i Bâkiye kulak tutmasa zâhid ne aceb
Söz güherdür ne bilir kadrini nâ-dân güherün
(güzel söz incidir) 271-277 / 7

Dilâ âhunla yakdun milket-i Rûmı nedür derdün
Gedâ-yı küy-i yâr olmak dâilersen Mısra sultân ol
30-11 / 12

Beyitte *güzel söz incidir* atasözü halkın kullandığı biçimde ele alınmamıştır. Halk inciye güher demez. Güher, Farsçadan dilimize girmiş, okumuşların kullandığı bir sözcüktür. Deyimlerde olduğu gibi atasözlerinde de şairin almış olduğu eğitimin, kültürün ve benimsediği düşüncelerin etkisinde kaldığını görmekteyiz. Böylece deyimler ve atasözleri aracılığıyla yalnız halkın söylediği biçimler değil; aydınların kullandığı biçimler de şiire girer. Bâkî, diğer beyitte ise, atasözünün tamamını kullanmaz. Yalnız onu çağrıştıracak *Mısır'a sultân ol* kalıbıyla yetinir ve bir ipucuyla bütün bir atasözünü (*sev seni seveni hâk ile yeksân olsa da sevme seni sevmeyeni Mısır'a sultan olsa da*) zihinlerde canlandırmayı başarır.

Vaktine mâlik olan dervîşdür sultan-ı vakt
İzz ü câh-ı saltanat değmez cihan gavgasına 352-408 / 5

Vaktine mâlik olan dervîşdür atasözünü iyi kullananların Allah katında itibar kazanacağını anlatırken; *dünya malı dünyada kalır* atasözü *saltanat değmez cihan gavgasına* ile hatırlatılmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde atasözlerini biraz farklı olarak görmekteyiz.

Çarha baş egme gönül hergiz dahî ac olmadan
Yıgdür ölmek merd olan nâ-merde muhtâc olmadan
(Allah namerde muhtaç etmesin) 343-394 / 1

Pire-zâl-i dehre Bâkî kimse muhtâc olmasun
Saklasun Hak kulların nâ-merde muhtâc olmadan
(Allah namerde muhtaç etmesin) 343-394 / 5

Tâb-ı dilden ahker-i sôzâna döndî gözlerüm
Bu meseldür kim yanar huşkûn yanınca ter bile
(yaşın yanında kuru da yanar) 28-10 / 7

Gedâ-yı bî-ser ü pâyı semend-i nâza çignetme
İnende hûsne magrur olma sultanum bu dünyadur
(mağrurlanma padişahım senden büyük Allah var) 132-52 / 4

Bâkî'nin şiirlerinde bu atasözlerinden başka bir de özdeyiş diyeceğimiz söyleyişler vardır ki, onlar halk tarafından çok benimsenmiş ve sürekli kullanılır hâle gelmiştir.

Âvâze-yi bu âleme Dâvûd gibî sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş 234-218 / 3

Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i âlemde adumuz 218-192 / 6

Bilgece bir düşünceyi yansıtan ve yüzyıllardan beri dilden dile dolaşan "*Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş*", elbette Bâkî var olduğu sürece atasözü olamaz. Halkta böyle bir sözü söylemesi beklenemez de. Bunu olsa olsa daha somut *dünya Sultan Süleyman'a bile kalmamış* biçiminde söyleyerek Kânunî'ye gönderme yapar. Bunun bir benzeri de yandaki beyittedir. Aşağıdakiler de, atasözü olmayıp dilden dile dolaşan halk tarafından atasözü olarak kabul edilen beyitlerdendir.

4. Deyimler: Bâkî'nin şiir dili deyimlerle kurulmakta, güzellenmekte ve güçlenmektedir. Çoğu arı, duru halk deyimleridir. Bunlar, okuyucuda anlamlı söyleyiş açısından bir doluluk, bir yüklülük duygusu uyanmasına neden olmakta; şaire asıl gücünü vermektedir. Bâkî, şiirlerinde deyimlere oldukça geniş yer vermesine karşın hepsini aynı sıklıkta kullanmamıştır. Halkın dilinden düşmeyenlere o da ilgi göstermiştir. Bir bakıma şairin söz varlığı, toplumun aynası durumundadır. Belirlediğimiz 321 deyimden yaklaşık 200'ü bu sözcüklerle kuruludur. Baş (28), can (21), el (19), göz (37), yol (16), yüz (30) ile yapılan deyimlerin fazlalığı dikkat çekicidir.

Niceyi kazıdı yanış diyü bu defterden

Bâkî'ye idüb işâret didi sah-hal Bâkî² 369-434/5

Rüstem-i Zâ'ün tutışdum pençesin burdum idi

Kodî el arkası didi dest ber-bâlâ-yı dest 116-24/4

Bazen defterdan kazınmak gibi çok eski, kullanımdan düşmüş bir deyme yer vererek okuyucuyu şaşırtır; kimini de Farsça söyler (*dest ber bâlâ-yı dest: el elden üstündür*). Şair, deyimlerin büyük bir kısmını halkın kullandığı gibi, değiştirmeden şiirine alırken, bir kısmını da kendi düşünce dünyasında kılık değiştirerek yeni biçimiyle ele alır. Oğuz boylarının Türkçesini yansıtan bazı deyimleri İstanbul Türkçesine göre yumuşatarak kullanması dikkat çekicidir. Örneğin; “*gönül almak*” deyimini “*gönüller almak*”; “*aklını kaybetmek*” deyimini “*aklını yitirmek*”, biçiminde görebilmekteyiz. Bazen de bunun tersiyle karşılaşmak mümkündür.

Uyhu gözine girmedî çalışdı cân ile
Çekdi efendisi yolına bunca zahmeti

81-1 / VII-7

Bâkî, *uyku* yerine *uyhu* demiştir. Arada ağız ayrılığı vardır. Hatta bu sözcük, Eski Anadolu Türkçesinin izini taşıyor diyebiliriz. Diğer taraftan *gözüne uyku girmemek*, *canla başla çalışmak*, *yolunda sıkıntı çekmek* deyimleri ise, günümüzde söylenen biçimleriyledir. Bu da bu dizelerin günümüzde söylediği izlenimini vermektedir. Gördüğü eğitim, benimsediği düşünce ilkeleri Bâkî'yi en somut halk kavramlarını bile kendi düşünce dünyasından koparmasına, yalnız düşüncede yaşayan bir düş varlığını nitilemekte kullanmasına neden olur.

Görmez cihâni gözlerümüz yâr görmese
Mîr'at-ı hüsni var ise âlem-nümâ imiş

234-218/4

² Sadettin Nüzhet Ergun, *Bâkî Divânı*: Bu beyitin alındığı kıt'a, bazı nüshalarda Riyâzî namına kayıtlıdır.

Görmez cihânı gözlerimiz, bir deyimdir; ancak halk bunu *gözü dünyayı görmemek* biçiminde söyler. Bâkî, güzelin yüzünü bütün evreni gösteren bir ayna olarak nitelendirmek için bunu soyutlaştırmaktadır. Halk deyimlerini bu biçimde kullanışı, insanı ilk bakışta yanıltmaktadır. Araştırmacıların onun yenilikler, yerlilikler ortaya koyduğu konusundaki görüşlerine ters düşmektedir. Bu durumda onu Divan şiirinin kurallarına sıkıca bağlı, geleneği sürdüren bir şair olarak düşünmek kaçınılmaz olmaktadır. Ancak dildeki yeni öğelerin dilde var olan yollarla yaratılabildiği gerçeğini görmezden gelmemek gerekir.

Bâkî'de biçim değiştiren deyimlerden birkaçı: *aciz olmak: aciz kalmak/ ağzından düşmez: dilinden düşmemek / çıkmaz ağzından haber: ağzından lâf almak / ağız bir idüp söylemek: ağız birliği yapmak / kalmış idi çehresin nihân: yüzünü gizlemek / rişteyle bağlayup lebin: ağızını bağlamak (ağızını çekip büzmek) / ok gibi doğruyum: ip gibi doğru olmak / çekmez oldu hatırum: hatırdan geçememek vb*

Farsça deyimlerin, soyutlaştırılan deyimlerin yanı sıra halk deyimlerini olduğu gibi kullanması -Bâkî'nin yaşadığı ortamı, aldığı eğitimi, kültürü göz önünde tutmak koşuluyla- azımsanacak özellik değildir. Çünkü bunlarla Türk şiirinin gelişmesine çok büyük katkıda bulunduğu kesindir. *Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber / gün yüzün hem gösterür hem dir göze nem gelmesün / yeter su gibi yerden yere urdu / başun gerekse göklere irsün güneş gibi / yanup yakılmak ister kimse yok yanınca ey Bâkî / her yana dut kulağını meclisde def gibi / gün gibi başı göklere irdi şu kimsenin / ne bilsünler karanuda anun göz kırpdüğün iller gibi dizelerde daha candan, daha günümüze yakın bir şair olarak algılanmakta; söyleyeceğini öz Türkçe ile söylemektedir. İşte o zaman daha bizden biri olmakta, daha büyük, daha güçlü şair olarak karşımıza çıkmaktadır.*

Bâkî şiirlerinde kullandığı deyimlerin 227'sini değiştirmemiştir; halkın kullandığı gibidir. 83'ünü ise, kendi düşünce dünyasında değiştirip şiirselleştirmiştir. Kimini hem değiştirdiği, hem orijinal biçimiyle, kimini hem olumlu, hem olumsuz biçimiyle kullanmıştır. Aşağıda şiirlerinde kullandığı deyimler, toplu olarak verilmiştir:

(Beyit numaraları Dr. Sabahattin Küçük'ün *Bâkî Divânı* adlı çalışması esas alınarak sayfa, şiir ve beyit numarası sıralamasıyla verilmiştir.)

aciz olmak (aciz kalmak)	356-414/7	aklı başına gelmemek	84-4 / 3
ağız bir idüp söylemek (ağız birliği yap-)	282-298/3	aklını aldırmaq	160-97 / 2
ağzından düşmemek (dilden düşme-)	263-264/5	aklını almak	152-84 / 2
ağzından haber çıkma- (ağzından lâf alama-)	268-272/4	aklını başına cem eyle- (aklını başına topla-)	353-410 / 4
ağızını aramak	47-19 / 41	aklını perişan etmek	246-236/4
ağızının tadını bilmemek	331-374 / 1	aklını yitirmek (aklını kaybet-)	335-381/2
ağızı sulanmak	425-524 / 2	âleme faş etmek	371-437/4
ah almak	211-178/2	âlemi tutmak	88-3 / IV-3
ah ü vah ile gün geçirmek	138-62/2	âlem bir yana olmak (dünya bir yana ol-)	317-351/2

alını açık yüzü ak	240-227 / 3	can almak	104-5 / 2
ayağının toprağını özlemek	117-17/1	can atmak	20-6 / 14
ayak basmak	365-427 / 4	can bağışlamak	296-318 / 1
ayak öpmek	214-185 / 2	can borcu	301-325 / 2
ayakları yere basmak	392-471/4	can bulmak	39-18 / 2
ayakta kalmak	103-2 / 1	can cana olmak (cana can kat-)	284-298 / 4
ayak tozu	124-39/3	can eritmek	390-467 / 4
ayrı düşmek	325-364 / 3	can evi	436-543 / 4
bağrı delinmek	413-503 / 4	canına can katmak	20-6 / 9
bağrına basmak	164-103/4	canına kâr eylemek (canına işle-)	245-235 / 6
bağrına taş basmak	306-333 / 3	canına mimet	29-10 / 13
bağrında yağ kalmamak	240-227 / 5	canından usandırmak	235-219 / 3
bağrını hun eylemek (bağrını kan et-)	267-272/5	canla çalışmak (canla başla çalış-)	81-1/VIII-7
bağrını kebab etmek	205-167/1	cân u dilden gelelim tövbe vü istiğfâr	
bağrı yağın eritmek	402-487/1	(canı gönülden tövbe etmek)	364-426 / 1
bağrı yanık	365-427 / 4	can vermek	28-10 / 6
bağrı yanmak	253-248 / 4	iki canlı olmak	164-102 / 5
baş açık (baş açık, yalın ayak)	112-18 / 4	ciğerini delmek	253-248 / 3
baş kakmak	173-117 / 4	ciğerini kebab etmek	310-339 / 4
baş eğdirmek	346-399 / 5	ciğeri pârelenmek (ciğeri parçalan-)	251-244 / 2
baş eğdirmemek	324-362 / 5	ciğeri yanmak	387-464 / 2
baş eğmek	218-192 / 2	cihanı tutmak	77-1 / IV-2
baş eğmemek	313-344 / 5	çekip çevirmek	413-504 / 2
başı göğe ermek	29-11 / 8	dağlara düşmek	200-158 / 2
başı hoş olmak (başı dinç ol-)	227-206 / 5	dağ üstüne dağ vurmak	388-465 / 8
başı kel olmak (başı kaba)	166-106 / 2	defterden kazanmak	369-434 / 5
başım yüzüm üzre (başım gözüm üstüne)	385-462/1	derde müptelâ olmak	134-55 / 2
başına belâ olmak	406-492 / 4	derdine düşmek	137-59 / 5
başına çıkmak	103-2 / 1	derme çatma	443-8 / 2
başına dokununca anla- (çeken bilir/başına gelenbilir)	269-275/2	devlet yüzü göstermemek	383-458 / 2
başına düşmek	181-129 / 5	dil bağlamak (gönül bağla-)	361-422 / 1
başına gün doğmak	33-14 / 2	dilden düşürmemek	434-539 / 5
başına yazı (alın yazısı)	269-275 / 2	dilde yer etmek (gönülde yer et-)	369-433 / 5
başına üşmek	353-410 / 7	kesildi lisanları (dili kesil-)	79-1 / VI-1
başına zindan olmak	202-161 / 4	dil uzatmak	313-345 / 4
başını alıp gitmek	247-238 / 3	dil uzatmamak	240-228 / 2
baş üstünde yer etmek	210-176/5	dil vermek (gönül ver-)	1211-178 / 4
baş kaldırmak	210-177 / 2	dil vermemek (gönül verme-)	405-490 / 1
baş kaldırmamak	376-445 / 2	zahm-ı zeban (dil yarası)	79-1 / VI-1
başlan aşmak	314-346 / 7	diş kirâsıdır	150-80 / 2
baş üstüne koymak	131-50 / 2	doğru yoldan çıkarmak	99-8 / V-2
baş üzre	24-8 / 4	dolu vurmuş tarlaya çevirmek	431-533 / 4
baş vermek	62-24 / 7	dökülüp saçılmak	328-368 / 4
belâya düşmek	255-250 / 4	duasının okumak	266-270 / 3
bel bağlamak	204-164 / 6	dünyalara değmek	416-508 / 6
belini bükmek	153-85 / 2	el almak	329-371 / 2
benzine kan gelmek (yüzüne kan gel-)	184-134 / 2	el bağlamak	242-229 / 9
benzi kızarmak (yüzü kızar-)	183-131 / 4	el çekmek	255-250 / 4
bir içim su	48-19 / 48	âhur-ı kâr el çek- (işin sonunda el çek-)	302-327 / 1
boynuna hamayil takmak	397-479 / 1	dünyadan el çek-	
boynunu burmak (boyun bük-)	431-534 / 3	(dünyadan elini eteğini çek-)	207-171/1
bugün bana yarın sana	356-414 / 2	Ümmîd-i vasl-ı yârdan el çekmek	388-465 / 9
cana değmek	166-105 / 3	ele almak	107-9 / 6
	171-113 / 2	ele girmemek	413-503 / 4
		el elden üstündür (dest ber bâlâ-yı dest)	116-24 / 4

el kanadıyla uçmak	156-91 / 3	gözüne görünmek	386-463 / 1
el tarlığı (el darlığı)	408-495 / 6	gözüne uyku girmemek	339-387 / 5
eli ermemek	253-248 / 5	gözünü açmak	212-181 / 5
elinden düşürmemek	254-250 / 1	gözünü boyamamak	41-18 / 23
elinden gelmek	436-543 / 1	gözün üstünde kaşın var demek	45-19 / 17
elini depretmek		gözüne gelmeyecek (gözü tutma-)	225-203 / 2
(elini çabuk tut- / elini oynat-)	143-69/4	gözleri süzülme	411-499 / 3
elini mushafa vurmak (kurana el bas-)	264-265/3	gözü uyku görme- (gözüne uyku girme-)	387-464 / 3
el sözüne uymamak	386-463 / 3	güş-ı can ile dinlemek	
el üstünde tutmak	424-522 / 3	(can kulağı ile dinle-)	20-6 / 19
el vermek	384-460 / 1	hâk ile yeksân olmak (yerle bir ol-)	405-490 / 1
fitne kaynatmak (fitne sok-)	196-151 / 2	hâk-i pâyına yüz vurmak	24-8 / 5
gaflette kalmak (gaflete dal-)	420-514 / 5	hâk-i râh ol- (yolunda toprak ol- / öl-)	392-471 / 4
göğsünü germek	181-129 / 7	hasret kalmak	102-1 / 3
göklere çıkmak	31-13 / 2	hayat vermek	214-184 / 5
göklere ermek	106-8 / 3	hayra girmek	369-433 / 5
gök gök etmek	63-24 / 10	hayrette kalmak	120-31 / 5
gömgök dere batmak	63-24 / 8	ırmaz gözünü	184-134 / 3
gönlü açılmak	304-331 / 1	ibret gözüyle nazır (ibret gözüyle bak-)	4-1 / 9
gönül almak	254-250 / 1	imana gelmek	410-498 / 3
gönül bağlamak	362-423 / 7	işümüz kaldı kemâl-i kerem-i Settâre	
gönül bağlamamak	389-467 / 3	(iş Allah'a kal-)	365-426 / 8
gönülden geçirmek	436-543 / 4	kaddi bükül- (boyu bükül-, iki kat ol-)	322-359 / 2
gönülden endişeyi gider- (gönülden sil-)	437-545 / 5	kadir olmamak	353-409 / 5
gönül eğlemek	356-415 / 1	kana boyamak	9-2 / 25
gönül vermek	381-454 / 5	kanadı altına almak	148-78 / 3
görünmez belâ (görünmez kaza)	245-234 / 5	kan ağlamak	433-536 / 3
göz açmak	365-426 / 7	kana yumak	433-536 / 3
göz boyamak	41-18 / 23	kan bahası	150-80 / 1
göz değmek	266-269 / 1	kan dökmek	320-356 / 1
gözden çıkmak (gözden ol-)	325-364 / 3	kanına girmek (kan dök-)	422-518 / 1
gözden geçirmek	91-4 / IV-1	kanını içmek	385-460 / 3
gözden sakınmak	386-462 / 4	kanını kana kana içmek	371-437 / 1
göz dikmek	357-417 / 4	kanını kurutmak	306-332 / 5
göz dikmemek	102-1 / 7	kan yutmak	263-264 / 2
göze dokunmamak (göze çarpma-)	228-209 / 4	kapısında esir olmak (kapısında kul ol-)	372-439 / 3
göz göre (göz göre göre)	364-425 / 3	karalar giymek (kara çullara gir-)	78-1 / V-6
göz göz olmak	45-19 / 16	karanlıkta göz kırpmak	111-17 / 3
göz kulak olmak	45-19 / 16	kararı kalmamak	273-280 / 4
gözlerden gizlemek (gözden sakın-)	232-214 / 7	kendini duvardan duvara vurmak	113-20 / 1
gözlerden uzak dur-		kendini yitirmek (kendini kaybet-)	335-381 / 2
(kendini gözlerden gizle-)	232-214/7	kiyamet kopmak	205-166 / 1
gözleri kamaşmak	326-366 / 1	koynuna almak	367-430 / 1
gözleri yollarda kalmak	78-1 / V-2	koynuna girmek	367-430 / 1
göz nuru dökmek	390-468 / 2	bâl ü perri yanmak (kolu kanadı kırıl-)	172-115 / 4
gözü aydın olmak	333-377 / 5	kulağını burmak (kulağını bük-)	424-521 / 2
gözü cihanı görme- (gözü dünyayı görme-)		kulağını tutmak (kulak aç-)	424-522 / 2
	234-218 / 4	kulağını yollara tutmak	77-1 / IV-5
gözünden hazer eyle- (gözünden sakın-)	133-53 / 6	kulak çekmek	197-153 / 1
gözünden hayali gitmemek	168-108 / 4	kulak tutmamak (dinleme-)	271-277 / 7
gözünden kan akmak	150-81 / 2	kul olmak (kul köle olmak)	352-408 / 7
gözünden kan dökmek	133-54 / 2	kurban etmek	330-373 / 1
gözüne âlem gözküm- (gözü bir şey görme-)		kurban olmak	124-39 / 6
	110-15 / 4	lâf vurmak	216-205 / 2
gözüne çöp düşmek	271-278 / 1	lebini bağlamak	150-80 / 2

nâne muhtac olmak (ekmeğe muhtaç ol-)	32-13/13	yerlere çalmak	424-522 / 3
nazar etmek (nazar değmek)	64-24 / 28	yerin dibine geçmek (yerlere geç-)	282-294 / 3
nazardan düşmemek (gözden düşme-)	214-185 / 5	yok yere kana gir- (boşuna kan dök-)	213-182 / 1
naz eylemek (naza çek-)	340-388 / 1	yol göstermek	200-158 / 4
nazi geçmek	201-161 / 1	yollara dökülmek (yollara in-)	255-250 / 3
naz uykusu	220-194 / 5	yollarda kalmak	224-201 / 4
oda yanmak (ateşe düşmek)	392-471 / 2	o yolda ser koy- (yoluna baş koy-)	255-250 / 4
ok gibi doğru ol- (ip gibi doğru ol-)	395-475 / 4	yoluna cânlar fedâ etmek	306-333 / 4
ömürümün varı	335-381 / 4	yoluna can vermek	214-184 / 4
ömür törpüsü	305-332 / 3	yoluna düşüp yatmak	155-88 / 3
rağbet bulmak	260-260 / 2	yoluna fedâ olmak	330-372 / 5
rahat yüzü görmemek	460/420/4	yoluna ölmek	20-6 / 6
renk vermek	259-257 / 3	yolunda cânlar vermek	205-167 / 4
rü sürmek (yüz sür-)	347-401 / 5	yolunda kurban olmak	145-73 / 5
ruy göstermemek (yüz gösterme-)	42-18 / 34	efendisi yolunda zahmet çekmek	
sabri kalmamak	300-324 / 4	(yolunda sıkıntı çek-)	81-1 / VIII-7
safa sürmek	273-279 / 5	yolunda toprak olmak	392-471 / 4
sevdaya düşmek	335-381 / 2	fedâ yolunda varı (yolunda varını yoğunu fedâ etmek)	
ser-i küyunda kurban ol- (uğruna kurban ol-)	28-10 / 6	yüreğine su serpmek	163-101 / 5
silip süpürmek	212-180 / 2	yüreği oynamak	297-319 / 1
sineye çekmek	211-178 / 5	yüreği yanıp tutuşmak	264-265 / 3
su gibi akmak	39-17 / 10	yüz çevirmemek	283-297 / 2
su gibi revân et- (su gibi ak-)	14-3 / 28	yüz döndürmemek	178-124 / 8
söz dinlemek	369-433 / 5	yüz dürmemek (yüz çevirme-)	283-2297 / 2
söz geçirmemek	405-490 / 4	yüze gülmek	32-13 / 3
sükût ikrârdur	136-58 / 7	yüz gerekmek (yüz ister)	244-233/4
şanına düşmek (şanına yakış-)	398-480 / 5	yüz göstermek	451/18
şeref vermek	242-230 / 1	yüz karası	158-94 / 3
şom ağızlı (ağız kara)	202-161 / 5	yüz sürmek	363-425 / 1
takati kalmamak	343-395 / 5	yüz sürmemek	106-7 / 3
taştan taşta döğer başını (başını taşlara vur-)	42-18 / 37	yüz tutmak	6-1 / 39
teng ola sahrâ-yı âlem (dünya dar ol-)	28-10 / 5	yüzü açılmak	201-159 / 4
utancından yerlere geç- (hayadan utanıp yerlere geçmek)	71-26 / 13	yüzü ak olmak	351-407 / 7
uyku getirmek	9-2 / 32	yüzü gözü açılmak	270-276 / 4
uykuya varmak	398-479 / 6	yüzü kara olmak	157-92 / 2
üstüne titremek	366-428 / 2	yüzü kızarmak	48-19 / 48
vefasızlık yüzünü göstermek	4-2 / III-7	yüzüne gülmek	249-241/6
yabana atmamak	392-471 / 3	yüzüne ateş vurmak	107-9 / 3
yakasının kurtaramamak	225-203 / 1	yüzüne kan gelmek	183-131 / 4
yanına kalmak	204-165 / 4	yüzüne kir getirmek	386-463 / 2
yanıp yakılmak	143-69 / 1	yüzüne vurmamak	240-228 / 2
yavuz nazardan sakınmak	431-534 / 3	yüzünü al etmek (yüzü kızar-)	183-131 / 4
yelip yopurmak	212-180 / 2	yüzünü dürmemek	288-305 / 5
yere yüz koymak	16-4 / 16	yüzünü eline alıp gelmek	404-489 / 5
yer gök titre- (zemîn ü âsmân ditrer)	188-139 / 3	yüz vermek	260-260/2
		yüz vermemek	364-425 / 3
		zincirden boşanmış deli (zincirlik)	172-115 / 5

Sonuç

XVI. yüzyılın büyük şairi Bâkî, şiirlerindeki biçim mükemmelliği, güçlü nazım tekniğinin yanı sıra kullandığı dili de çok iyi bilmesiyle ünlüdür. Aslında Bâkî'nin şiir dili yabancı sözcüklerle yüklüdür. Buna rağmen üzerinde fazla durulmadan, şairin dilinin yalnlığından söz edilir. Öyle sanıyoruz ki, %65'lik yabancı sözcük oranına rağmen, yine de Bâkî'nin şiir dili yalındır deniyorsa, bunun bir tek nedeni olabilir. O da, halkın kullandığı deyimleri, atasözlerini, söyleyişleri, yani günlük konuşma dilini, İstanbul Türkçesini başarıyla şiirine aktarışıdır. Asıl yalın dilli Bâkî, Türkçe deyimlerle, halk söyleyişleriyle, atasözleriyle örülü şiirlerinde kendini göstermektedir.

Genel olarak baktığımızda Bâkî'nin şiir diline İstanbul Türkçesinin egemen olduğunu söyleyebiliriz. Ancak azımsanmayacak ölçüde aydınların kullanmayacağı halk söyleyişlerine, sokakta, çarşıda pazarda kullanılan söylemlere, hatta Anadolu ağızlarında var olan sözcüklere de rastlayabilmekteyiz. Şairin söz varlığında en ilgi çekici özellik deyimlerin çok oluşu ve büyük bölümünü değiştirmeden kullanmasıdır.

Dizelerdeki söyleyiş kolaylığı, anlatım yumuşaklığı, akıcılık, sözcükler arasındaki uyum, bir çarpıda söylenmiş hissi uyandırmaktadır. Kulağı tırmalayacak bir çirkin ses, ahengi bozacak bir sözcük kolay kolay bulunamaz. Türkçenin söz dizimi kurallarına ve yapısına bağlılığı da bunlara eklenince şiir dilindeki başarısı ortaya çıkar. Birçok şiirinde sanat yapma kaygısından uzaklaşarak halk diline yaklaşan külfetsiz dizeler söyler. İstanbul Türkçesinin inceliklerini, deyimleri, atasözleri, halk söyleyişlerini şiire sokar; sokaktaki, çarşıdaki, pazardaki, evdeki Türkçeyle şiirler yazar. Şair olarak asıl gücünü de bu tür dizelerde ortaya koyduğunu belirtmeliyiz. Şairin şiir gerçeği Türkçe sözlerle, onlarla kurulu kavramlarla, şairi halk diline bağlayan unsurlarla dile gelmektedir.

Kaynakça

- Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.
 Ömer Asum Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler I-II*, TDK yayınları: 325/2, Ankara 1981.
 Sadettin Nüzhet Ergun, *Bâkî, Hayatı ve Şiirleri*, Divan C. I, İstanbul 1935.
 İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bâkî*, İstanbul 1972.
 Abdülbâki Gölpınarlı, *Bâkî*, İstanbul 1932.
 Halûk İpekten, *Bâkî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Erzurum 1990.
 Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânı, Tenkitli Basım*, TDK Yay. 601, Ankara 1994.
 Tahir Olgun, *Bâkî'ye Dair*, İstanbul 1938.
 Arif Hikmet Par, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Serhat Yayınları, İstanbul.
 Murat Uraz, *Bâkî*, İstanbul 1938.
 Leyla Subaşı Uzun, "Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri", *Dilbilim Araştırmaları 1991*, Hitit Yayın Evi, Ankara, s. 29-39.
 Nevzat Yesirgil, *Bâkî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*.